Kulturbegrepets historie i den nye kulturpolitikken

Håkon Larsen

Universitetet i Oslo
hakon.larsen@sosgeo.uio.no

Abstract
In this article I investigate how the notion of culture has been defined in Norwegian state cultural policy between 1973 and 2014. Based on a document study of white papers on overall cultural policy I investigate how one in legitimizing state cultural policy has emphasized broad and narrow definitions of culture, as they appear in the academic literature. This particular time period is chosen because the first white paper on overall cultural policy was presented in 1973, and the most recent paper covers the period until 2014. The 1970s represent the beginning of the new cultural policy in Europe. The analysis shows that the focus has been on a broad rather than a narrow definition of culture. How cultural policy can help create a better society has been more of a focus than how best to promote the professional arts. In legitimizing cultural policy as an own policy field in Norway, one has focused on its relation to other policy fields, rather than it being a policy for the cultural sector.

Keywords:
- *Cultural policy*
- *cultural sector*
- *legitimizing rhetoric*
- *Norway*
- *notion of culture*

Innledning
Norges første stortingsmelding om kulturpolitikk ble presentert av Statsråd Anton Skulberg i 1973. Siden den gang har de overordnede verdier og målsetninger for kulturpolitikken blitt presentert i generelle kulturmeldinger med en hyppighet på én til to i tiåret. Denne artikkelen tar for seg hva man har tenkt og skrevet om begrepene kultur og kulturpolitikk i kulturmeldingene i perioden frem til 2014, og hvordan dette har gitt seg utslag i den kulturpolitiske legitimeringsretorikken i følgende stortingsmeldinger: *Om organisering og finansiering av kulturarbeid* (St.meld. nr. 8 (1973–74)), *Ny kulturpolitikk* (St.meld. nr. 52 (1973–74)), *Kulturpolitikk for 1980-åra* (St.meld. nr. 23 (1981–82)), *Nye oppgåver i kulturpolitikken* (St.meld. nr. 27 (1983–84)), *Kultur i tiden* (St.meld. nr. 61 (1991–92)) og *Kulturpolitikk fram mot 2014* (St.meld. nr. 48 (2002–2003)). Et utvalg ledet av Anne Enger skal etter planen i januar 2013 levere en utredning til Kulturdepartementet som vil danne grunnlaget for en ny stortingsmelding for perioden etter 2014.[1]

Det er mange som har skrevet om norsk kulturpolitikks historie (bl.a. Dahl & Helseth 2006; Vestheim 1995; Bakke 2003). Men disse har ikke foretatt en eksplisitt analyse av hvordan begrepene

kultur og kulturpolitikk er blitt definert i den offisielle statlige legitimeringsretorikken, sett i lys av de samtidige akademiske debattene om kultur og sosial endring. Jeg har i analysen vært opptatt av hvordan man har vektlagt den brede og snevre definisjonen av kultur, slik den forekommer i den akademiske litteraturen, i legitimeringen av den statlige kulturpolitikken. Jeg har valgt å se på de generelle stortingsmeldingene på kulturområdet fordi disse i større grad enn meldingene på et "lavere" politisk nivå inneholder legitimeringsretorikk. De generelle stortingsmeldinger på et politikkfelt legger føringer for de mer spesifikke stortingsmeldinger som følger i kjølvannet av de generelle, og de er ment å skulle legitimere viktigheten av politikkfeltet som sådan. Der meldingene på lavere nivå i stor grad handler om politiske virkemidler på det aktuelle feltet, handler de generelle meldingene mer om de overordnede verdier og ambisjoner man har med politikkområdet, både generelt og spesifikt for de ulike områdene den dekker. Jeg har i denne artikkelen fokusert analysen rundt de overordnede aspektene ved kulturpolitikken. Jeg har videre vært interessert i den "polerte" offisielle legitimeringsretorikken. Jeg har derfor valgt å fokusere på stortingsmeldingene – "[…] sertifiserte virkelighetsforståelser […] stemplet av de kongelige departementene" (Røyseng 2007:91), fremfor stortingsdebattene. Artikkelen forholder seg til følgende problemstilling: Hvilken kulturdefinisjon har ligget til grunn for den kulturpolitiske legitimeringsretorikken i Norge, og hvordan har dette påvirket vektleggingen av den brede og den smale kulturen i kulturmeldingene mellom 1973 og 2014?

Etter en kort redegjørelse for metoden og de viktigste analytiske begrepene som er anvendt i analysen, følger en redegjørelse for bakgrunnen til at 1970-tallet kan ses som en start på kulturpolitikken. Deretter vender jeg meg mot analysen av hva slags definisjoner av kultur og kulturpolitikk som har preget legitimeringsretorikken i de ulike stortingsmeldingene. Artikkelen munner ut i en diskusjon av forholdet mellom det vide og det snevre i den (nye) norske kulturpolitikkens historie.

Metode og analytiske begreper

Studien er basert på en dokumentanalyse av de ovennevnte stortingsmeldinger om kulturpolitikk. Jeg har foretatt en systematisk gjennomgang av meldingene, med tanke på å lokalisere alle stedene hvor begrepene kultur og kulturpolitikk forekommer. Med utgangspunkt i den akademiske litteraturen om kulturbegrepet, har jeg analysert hva slags kulturbegrep som har ligget til grunn for de ulike meldingene og hvordan dette har utviklet seg fra 1970-tallet og frem til i dag. Jeg var videre vært interessert i hvordan de ulike forståelsene av kulturbegrepet har gjort seg gjeldende i den kulturpolitiske legitimeringsretorikken i de ulike meldingene. Begrepene kulturpolitikk, kultur og legitimeringsretorikk er altså sentrale i analysen. Jeg vil derfor gi en kort presentasjon av disse.

Slik jeg bruker begrepet kulturpolitikk i denne artikkelen baserer det seg på en smal politikkforståelse; politikk som offentlig beslutningsaktivitet og det som foregår i de formelle beslutningskanalene. Dette er i motsetning til en bred definisjon, som viser til alle former for maktutøvelse (Østerud 2002). Kulturpolitikk dreier seg da om offentlig beslutningsaktivitet vedrørende kulturen. Per Mangset (1992:23) har i sin innføringsbok *Kulturliv og forvaltning* definert kulturpolitikk som den politikken som "befatter seg med styring av kultursektoren, og om samarbeid og konflikt om ivaretakelse av kulturelle interesser og verdier". I sin bok om den norske kulturpolitikkens historie, kommer Hans Fredrik Dahl og

Tore Helseth (2006:11) frem til følgende definisjon av statlig kulturpolitikk: "[…] offentlig støtte til kunstneriske uttrykk og til fremme av spesifikt kulturelle verdier og formål". Både denne og Mangsets definisjon er definisjoner med to dimensjoner: Den statlige kulturpolitikken skal for det første sørge for at vi har en levende kultursektor, hvilket omfatter både profesjonelle og amatører, på statlig og lokalt nivå. For det andre skal kulturpolitikken fremme spesifikke kulturelle verdier og formål, hvor en sentral dimensjon har vært å bevare den norske kulturen i det internasjonale eller globale samfunnet.[2]

Mangsets og Dahl og Helseths doble definisjon av kulturpolitikken henspeiler på den doble meningen av kulturbegrepet: kultur som et helt folks kultur og kultur som kunst og kultur, et skille som i den akademiske verden gjerne omtales som et antropologisk og et humanistisk kulturbegrep.[3] Der det antropologiske kulturbegrepet betegner et helt folks kultur; en totalitet av deres språk, skikker og praksiser ("a whole way of life" (Williams 1958)), betegner det humanistiske kulturbegrepet de estetiske uttrykkene i samfunnet ("det beste som har vært tenkt og sagt" (Arnold 1960)).

Det humanistiske kulturbegrepet, slik det ble lansert av Matthew Arnold på midten av 1860-tallet, er i stor grad et elitistisk kulturbegrep som legitimerer kanonisering, og et hvor evnen til å dømme om godt og dårlig er basert på dannelse. På 1930-tallet forfektet Frank Raymond Leavis og andre et lignende kultursyn, hvor de anså det moderne industrisamfunnets massekultur som ødeleggende for opprettholdelsen av høykulturen. Denne tanken ble videreført av Max Horkheimer og Theodor W. Adorno (1991) i deres berømte essay om kulturindustrien fra 1947. Ifølge forfatterne hindrer kulturindustrien utviklingen av autonome og selvstendige individer som vurderer og bestemmer for seg selv, da den totale effekt av kulturindustrien (hovedsakelig mediene kino, radio og ukepresse) er antiopplysning. Opplysningen blir gjort til massebedrag, fordi kulturindustrien hindrer folk i å se hvilke elendige liv de lever; den fordummer og pasifiserer, og hindrer således individene i å se et endringspotensial. Ifølge Adorno (1997) er det kun kunsten som har mulighet til å bevege seg utenfor den instrumentelle fornuft i moderniteten. Som en reaksjon på denne elitistiske måten å tenke om kultur, lanserte britiske kulturforskere som Raymond Williams, Richard Hoggart og Edward Thompson på 1960- og 70-tallet et kulturforskningsprogram hvor de var opptatt av å studere kultur nedenfra, gjennom å inkludere folks (og spesielt arbeiderklassens) hverdagsliv i de akademiske studiene av kultur.

Selv om kultur er blitt betegnet som et av de vanskeligste ordene å definere (Williams 1976), er det mange som har skrevet og ment mye om hva som ligger i begrepet. En norsk sosiolog som har gitt en god beskrivelse av hvordan de to hoveddefinisjonene av kultur forholder seg til hverandre, er Dag Østerberg (1997:11), som skiller mellom et vidt og et snevert kulturbegrep. Det vide definerer han som "all forming av tilværelsen: Skikk og bruk, ritualer og institusjoner av alle slag", og det snevre som "virksomheter og ordninger som gjenspeiler, uttrykker og bedømmer kulturen i den ovennevnte vide forstanden". Mange sosiologer har i nyere tid argumentert for at det sosiologiske kulturbegrepet forener de to kulturdefinisjonene, ved at det involverer estetiske uttrykk på den ene siden og verdier, holdninger og mening mer allment på den andre (Reed & Alexander 2006:111).

Et siste analytisk begrep som er anvendt i denne analysen, er begrepet legitimeringsretorikk. Legitimering handler om å over-

bevise et publikum om viktigheten og riktigheten av en bestemt type virksomhet eller praksis. Retorikk er et viktig redskap for dem som bedriver legitimeringsarbeid. Enkelt definert dreier retorikk seg om "hensiktsbestemt og virkningsfull kommunikasjon" (Kjeldsen 2006:25). Jeg foretar ikke en detaljert retorisk analyse, men bruker begrepet retorikk som en betegnelse på den kommunikasjonen som de ulike regjeringene og departementene har anvendt i kulturmeldingene. Dette er altså en studie av den offisielle legitimeringen av viktigheten og riktigheten av en statlig kulturpolitikk i de generelle kulturmeldingene.

Fremveksten av en ny kulturpolitikk på 1970-tallet

Selv om Norge har hatt kulturposter på statsbudsjettet siden 1845 (Dahl & Helseth 2006), var det først i 1982 at Norge fikk sitt første kulturdepartement, da Kultur- og vitenskapsdepartementet ble opprettet. På dette tidspunkt hadde allerede tre stortingsmeldinger om kulturpolitikk blitt presentert (i tillegg til de allerede nevnte ble også meldingen *Kunstnerne og samfunnet* presentert på 1970-tallet (St.meld. nr. 41 (1975–76)).[4]

De norske kulturmeldingene fra 1970-tallet var en del av det som i Europa ble kalt den nye kulturpolitikken, hvor kulturelt demokrati var en sentral idé. Denne ideen må ses i forlengelsen av de foregående tiårenes kulturpolitikk. Epoken fra 1945 til 1975 har av kulturpolitikkforskere blitt omtalt som å være preget av en kulturell demokratisering (eller demokratisering av kulturen), i form av en ambisjon om å spre den såkalte høykulturen til et bredt lag av folket over hele landet. Alle skulle få tilgang til et bredt spekter av kvalitetskultur, og kulturen skulle gå fra sentrum til periferien. I Norge ble ideen om kulturell demokratisering for alvor presentert i det såkalte kulturbrevet overlevert regjeringen rett etter krigen. Brevet var forfattet av en rekke sentrale kulturpersoner (Johan Borgen, Alex Brinchmann, H.O. Christophersen, Olaf Gjerløw, Henrik Groth, Sigurd Hoel, Sverre Iversen, Olav Midttun, Erik Solem og Sverre Steen), og de argumenterte blant annet for å opprette ambulerende kulturinstitusjoner (Mangset 2012:11). I tiårene etter krigen ble en rekke turnerende kulturinstitusjoner opprettet, som et forsøk på å realisere målet om kulturell demokratisering: Riksteatret (1948), Norsk bygdekino (1948), Riksgalleriet (1953),[5] Den norske opera (1958),[6] og Rikskonsertene (1967) (Dahl & Helseth 2006). Også den første moderne kulturminister i Europa, franskmannen André Malraux, var en forkjemper for tanken om kulturell demokratisering, med sin idé om "den estetiske staten", hvor kulturdepartementet skulle "gjøre tilgjengelig menneskehetens hovedverk, og særlig de franske, til størst mulig antall franskmenn […]" (Mangset 2010:167).[7]

Fra 1970-tallet gjør så den den nye kulturpolitikken seg gjeldende, med ideene om kulturelt demokrati og kulturpolitisk desentralisering. Frankrike spilte også her en sentral rolle, gjennom forskningssjefen i det franske kulturdepartementet, Augustin Girard (1973), som hadde forfattet rapporten *Kulturpolitikk. Teori og praksis,* publisert av UNESCO i 1973. I rapporten argumenterte han blant annet for et kulturelt demokrati, hvor en aksept for folkelige livsverdier og livsformer, fremfor den tradisjonelle høykulturen, skulle utgjøre grunnlaget for kulturpolitikken. Rapporten springer ut av en europeisk konferanse om kulturpolitikk, arrangert av UNESCO i Venezia i 1970. Her møttes mange av Europas kulturministre, og konferansen ble et springbrett for utbredelsen av den nye kulturpolitikken (Vestheim 1995:kap. 4).

I Norge var det forlagssjefen i Det norske samlaget, Johs Aanderaa, som kom

til å spille en sentral rolle i utviklingen av den nye kulturpolitikken. Han ble i 1971 engasjert av statsråd i Kirke- og undervisningsdepartementet, Bjartmar Gjerde, for å utarbeide et forslag til en kulturmelding, og var fra 1972 ekspedisjonssjef og leder for kulturavdelingen i departementet. Ifølge Geir Vestheim (1995:178–9) var Aanderaa i realiteten "hovedforfatter" av kulturmeldingene på 1970- og 80-tallet.

Den nye kulturpolitikken skilte seg fra den gamle, ved at den i tillegg til høykulturen omfattet idrett, frivillighet og amatørvirksomhet, og fylkeskommunene og kommunene fikk mer kulturpolitisk ansvar (Mangset 1992; Vestheim 1995; Dahl & Helseth 2006). At ideene om kulturelt demokrati gjorde seg gjeldende i europeisk kulturpolitikk på denne tiden, kan ses i sammenheng med utviklingen av den tidligere nevnte britiske kulturforskningen, hvor man var opptatt av å heve statusen til de folkelige kulturuttrykkene.

Noe forenklet handler kulturell demokratisering om å formidle noe som allerede er skapt, mens kulturelt demokrati handler om å oppfordre til kulturell skapning. Selv om kulturpolitikken på 1970-tallet representerer et skifte av tyngdepunkt mellom disse, så er begge sentrale dimensjoner som har preget kulturpolitikken i hele etterkrigstiden, ifølge Per Mangset (1992:123). Jeg vil nå gå over til de nevnte kulturmeldingene, og se nærmere på hvilket kulturbegrep som ligger til grunn for den kulturpolitiske legitimeringsretorikken.

Kulturbegrepet i den nye kulturpolitikken

Lars Korvalds sentrumsregjering presenterte i 1973 Norges første kulturmelding *Om organisering og finansiering av kulturarbeid,* ved statsråd Anton Skulberg (Senterpartiet). I arbeidet med de første norske kulturmeldingene er det mye som tyder på at man dro nytte av det tette samarbeidet mellom norske og svenske sosialdemokrater (Dahl & Helseth 2006:232). Lars Korvald tok over som statsminister etter Trygve Bratlies Arbeiderpartiregjering i 1972, og det var statsråd i Korvalds regjering, Bjartmar Gjerde, som satte i gang den politiske prosessen som munnet ut i en kulturmelding. Svenskene lå et hestehode foran oss, og presenterte sin første SOU om kulturpolitikk i 1972. Den svenske utredningen fikk nettopp tittelen *Ny kulturpolitik* (SOU 1972:66).

I Norges første kulturmelding gir man ingen offisiell kulturdefinisjon. Man skriver: "Det er ikkje ei oppgåve for statlege instansar å fastleggje innhaldet i kulturen. Departementet vil derfor ikkje prøve å gi nokon offisiell kulturdefinisjon i denne meldinga" (St.meld. nr. 8 (1973–74):46). Også i oppfølgingsmeldingen, *Ny kulturpolitikk,* som ble presentert av statsråd i Trygve Bratlies andre regjering, Bjartmar Gjerde (Arbeiderpartiet), i 1974, vegrer man seg for å gi en definisjon av kulturbegrepet. Man nøyer seg med å presisere at det offentlige bør "[…] utforme visse grunnleggjande kulturpolitiske mål" (St.meld. nr. 52 (1973–74):6). Departementet ønsker med meldingen å dra opp de administrative grensene for det kulturpolitiske området, framfor å begrense hvilke former for kultur som det er den statlige politikkens oppgave å støtte opp under.

Trass i dette, tar meldingene utgangspunkt i hva de kaller et vidt kulturbegrep som de definerer til "det tradisjonelle kulturområdet, ungdomsarbeid, idrettsarbeid og andre fritidsaktiviteter" (St.meld. nr. 8 (1973–74):5). Et sentralt begrep i disse meldingene er egenaktivitet, og de setter dette inn i en teoretisk kontekst ved hjelp av den nye kulturpolitikkens kjernebegrep, kulturelt demokrati. Begrepet "inneber at ein så stor del av folket som mogleg er med og formar kulturen og prioriterer det kulturarbeidet som får offentleg

stønad. Det tyder også at ein aksepterer andre kulturformer enn dei som hittil har vore rekna for dei mest verdifulle" (St.meld. nr. 8 (1973–74):47–8).

På 1980-tallet ble det presentert to nye generelle kulturmeldinger: Gro Harlem Brundtlands første regjering, ved statsråd i Kirke- og undervisningsdepartementet Einar Førde, presenterte meldingen *Kulturpolitikk for 1980-åra* i 1981. Og i 1983 presenterte statsråd i Kultur- og vitenskapsdepartementet (Norges første departement med ansvar for kultursaker), Lars Roar Langslet (Høyre), meldingen *Nye oppgåver i kulturpolitikken.* Begge disse meldingene bygger videre på det brede kulturbegrepet som ble lansert på 1970-tallet. Også disse meldingene vektlegger betydningen av kulturell demokratisering. Det er ikke mye nytt i kulturpolitikken for 1980-årene, hvilket står svart på hvitt i 1980-tallets første kulturmelding: "Den nye meldinga formulerer ikkje noko nytt overordna mål for kulturpolitikken […]" (St.meld. nr. 23 (1981–82):2).

På 1990-tallet ble det presentert én generell kulturmelding: Gro Harlem Brundtlands tredje regjering, ved statsråd i Norges første rene kulturdepartement, Åse Kleveland (Arbeiderpartiet), presenterte i 1992 meldingen *Kultur i tiden*. I denne meldingen fremhever regjeringen at den vil arbeide for å styrke kulturens samfunnsskapende og stabiliserende kraft. Den meningsskapende aktivitet trekkes frem som kulturytringenes viktigste egenskap. Det argumenteres videre for at vi trenger dette mer enn noensinne, grunnet individualiseringstendenser. Her skrives det at "det er av grunnleggende betydning å bevare det fellesskap som leverer byggemateriale i vårt åndelige hus" (St.meld. nr. 61 (1991–92):25). Kulturen skal anvendes som et ledd i å forsvare det vi har felles, hvor humanisme, samfunnssolidaritet og likeverd trekkes frem som sentrale verdier (St.meld. nr. 61 (1991–92):24). Det er interessant å merke seg hvordan de nye samfunnsvitenskapelige teoriene om individualiseringen av samfunnet her brukes aktivt i legitimeringen av kulturpolitikken. Med utgangspunkt i en vid definisjon av kulturbegrepet, slik begrepet er blitt omtalt i den akademiske litteraturen, fremhever man kulturens rolle som en motvekt til individualiseringstendensene i samfunnet, slik de blant annet er blitt beskrevet av Ulrich Beck (1986).

Kvalitet er et sentralt begrep i 1990-tallets kulturmelding. Men slik det som regel er i kulturpolitikken, så forblir definisjonen av begrepet vagt. Videre relateres ikke kvalitetsbegrepet kun til den profesjonelle kulturen, men også til folkekultur og underholdningskultur:

> Regjeringen vil stimulere til økt kvalitet, fornyelse og mangfold, både for den enkelte og samfunnet. Regjeringen vil satse på kultur for å øke menneskers livskvalitet. Gjennom de tiltak som beskrives i denne meldingen, vil man bidra til å heve kvaliteten på alle plan og således gjøre kvalitet til en overordnet målsetning i den statlige kulturpolitikken (St.meld. nr. 61 (1991–92):28).

Den siste generelle kulturmeldingen som foreligger på nåværende tidspunkt, er meldingen *Kulturpolitikk fram mot 2014*. Denne ble i 2003 presentert av Kjell Magne Bondeviks andre regjering, ved statsråd i Kultur- og kirkedepartementet, Valgerd Svarstad Haugland (Kristelig folkeparti). I meldingen omtaler man eksplisitt forholdet mellom et bredt og et smalt kulturbegrep:

> I denne meldinga vert omgrepet kultur forstått på to nivå. I vid forstand dekkjer det verdiar, normer, kunnskapar, symbol og ytringsformer som er

> felles for ei viss gruppe menneske eller eit bestemt samfunn. I smalare forstand vert omgrepet brukt om dei forskjellige aktivitetane innanfor kulturlivet og kulturpolitikken når desse vert forstått som ein avgrensa samfunnssektor […] Både den vide og den smale varianten av kulturomgrepet er sentrale i ein kulturpolitisk samanheng (St.meld. nr. 48 (2002–2003):21).

Her er man veldig tydelig på den doble definisjonen til kulturpolitikken, som igjen følger av den doble meningen i kulturbegrepet. Den kulturdefinisjonen som ligger til grunn for denne meldingen ligner den nyere sosiologiske måten å forholde seg til kulturbegrepet, slik jeg beskrev det tidligere, hvor man nettopp ser det vide og det smale som en naturlig helhet. Man fremhever videre viktigheten av å la et inkluderende kulturbegrep ligge til grunn for kulturpolitikken. Man ønsker

> […] eit ope og inkluderande kulturomgrep som kan fanga opp nye impulsar i eit omskifteleg samfunn prega av tiltakande kulturelt og estetisk mangfald. Dette er ikkje minst viktig for å kunna innlemma ulike minoritetsuttrykk i det offentlege systemet av kulturpolitiske støtteordningar. Kulturpolitikken må leggja til grunn eit kulturomgrep som kan ta opp i seg dei endringane som heile tida skjer i samfunnet generelt og på kunst- og kulturområdet spesielt (St.meld. nr. 48 (2002–2003):21).

Trass i dette, hevder Cathrine Holst at meldingen ikke drøfter "den intime sammenhengen mellom det vide og det smale; mellom menneskers livsverden, utviklingen av offentligheter og bevegelser, og den sterkere institusjonaliserte kulturen: Uten kultur i vid forstand vil 'kulturfeltet' forfalle" (Holst 2003:61). Holst er i sin kritikk inspirert av Jürgen Habermas (1984; 1987) sin modernitetsteori, hvor han skiller mellom livsverden og system, og hvor integrasjon og reproduksjon i livsverden forutsetter språklig enighet via kommunikativ handling, mens samhandling og reproduksjon innenfor systemet foregår via styringsmediene penger og makt, gjennom strategisk handling. Det som er særegent ved moderne samfunn, sier Habermas, er at subsystemene marked og byråkrati utdifferensieres fra livsverden, og at den sosiale interaksjonen effektiviseres ved at man ved hjelp av penger og makt kan erstatte argumenter med sanksjoner. Der handlinger over tid går fra å koordineres via språklig enighet til å koordineres gjennom makt og penger, vil det etableres institusjoner eller subsystemer som har selvstendiggjort seg i forhold til livsverden, henholdsvis byråkrati og marked. Ifølge Habermas består moderne samfunn av en systemsfære, som igjen består av subsystemene marked og byråkrati, og en livsverdensfære, som består av privatsfæren, det sivile samfunn og offentligheten. Det problematiske ved senmoderne samfunn er at systemimperativene har en tendens til å trenge inn i livsverden for å forsøke å overta den kommunikative handlings integrerende og reproduserende rolle, men livsverden kan bare reproduseres gjennom kommunikativ handling. Dette omtaler Habermas som systemets kolonisering av livsverden. Når Holst er inspirert av Habermas i sin kritikk av kulturpolitikken, er det fordi hun anser det som sentralt at kulturpolitikken støtter opp under en velfungerende livsverden.

Holst har et poeng i det at Svarstad Hauglands melding representerer en dreining fra å basere store deler av den kulturpolitiske legitimeringen rundt et vidt kulturbegrep, til i større grad å fokusere på den smale kulturen, altså kulturpolitikken som en politikk for den samfunnssektoren

som produserer, forvalter og formidler kunst i alle dens former. Man skriver i meldingen at:

> [e]in hovudbodskap er å halda fram den profesjonelle kunsten og den fagleg forankra kulturinnsatsen som eit verde i seg sjølv. Dessutan vert kvalitet streka under som eit avgjerande kriterium for at eit kulturtiltak skal verta prioritert i den statlege kulturpolitikken (St.meld. nr. 48 (2002–2003):7).

Retoriske kjernebegreper som peker mot kulturpolitikkens styrking av livsverdenen er begreper som sivilsamfunn, offentlighet, folkeopplysning, medborger og demokrati. Mediepolitikken spiller her en sentral rolle, noe også politikken relatert til idrett, livssyn og frivillighet, som alle er ansvarsområder for Kulturdepartementet, gjør. Begreper som kvalitet, nyskapning, mangfold og bredde peker i sterkere grad mot kulturpolitikkens tilrettelegging for et velfungerende profesjonelt kulturliv, som også er en del av livsverden slik Habermas definerer det, men som likevel har en snevrere avgrensning. Disse er alle sentrale begreper i kulturpolitikken og viser kulturpolitikkens spennvidde mellom det vide og det smale: Kulturpolitikken skal være en politikk for å fremme spesifikke verdier og formål, samt legge til rette for at et mangfold av verdier og holdninger får komme til uttrykk. Og kulturpolitikken skal være en politikk for kultursektoren, hvor de også skal legge til rette for et mangfold av kunstneriske uttrykk.

Nå har vi sett på kulturbegrepet slik det har vært anvendt i legitimeringen av den overordnede statlige kulturpolitikken siden 1970-tallet. Vi skal nå se på hva som har kjennetegnet legitimeringsretorikken rundt kulturpolitikken som politikk, i det politikkområdet har blitt institusjonalisert og vokst seg relativt stort.[8]

En sektorovergripende verdipolitikk

I det kulturpolitikken kommer med egne stortingsmeldinger på 1970-tallet, rettes fokuset mot politikken som sektorovergripende, fremfor sektorspesifikk: "Kulturpolitikken er ein del av den allmenne samfunnspolitikken, og kan verken heilt eller delvis vurderast som ein isolert sektor" (St.meld. nr. 8 (1973–74):45). En forståelse av kulturpolitikken som samfunnspolitikk peker ikke bare mot at kulturpolitikken aktivt må orientere seg mot politikken på andre områder, men også at de andre politikkområdene vil ha nytte av kulturpolitikken: "Departementet understrekar at kulturpolitikk er samfunnsforming. Kulturpolitiske problemstillingar må derfor i sterkare grad trekkjast inn i allmenn samfunnspolitikk" (St.meld. nr. 52 (1973–74):5). At man argumenterer for at kulturpolitikken er mer enn en politikk for kulturen indikerer et behov for å legitimere kulturpolitikkens relevans utover det å være en politikk for kultursektoren. De viser samtidig at man hadde store ambisjoner på kulturpolitikkens vegne. Det skrives at:

> Det overordna målet er det same som på andre område, å byggje eit kvalitativt betre samfunn med jamstelling mellom grupper og enkeltmenneske, eit samfunn der kvar enkelt kan utvikle evner og anlegg i eit rikt og trygt miljø. Om vi skal lykkast i dette arbeidet, må det leggjast vesentleg større vekt på kulturpolitiske tiltak enn det hittil er gjort (St.meld. nr. 52 (1973–74):17).

Det fremheves videre at "kulturpolitikken som middel til å betre det sosiale miljøet og skape eit kvalitativt rikare samfunn er no den store utfordringa i kulturpolitisk planlegging og praktisk kulturarbeid" (St.meld. nr. 52 (1973–74):5). 1970-tallets kulturpolitikk kan ses i en større samanheng som et i stor grad sosialdemokratisk prosjekt. Som Dahl

og Helseth påpekte, hadde Arbeiderpartiet tett kontakt med de svenske Socialdemokraterna i utviklingen av de første stortingsmeldingene om den nye kulturpolitikken. Selv om det var Lars Korvalds regjering som presenterte den første kulturmeldingen, var både forgjenger og etterkommer til Korvalds ettårige regjering, arbeiderpartiregjeringer ledet av Trygve Bratteli.

Kulturpolitikkforskere har karakterisert perioden fra 1980-tallet og fremover som preget av instrumentell kulturpolitikk (se f.eks. Mangset 1992; Vestheim 1995; Røyseng 2007). Men som vi ser av det foregående sitatet, er den kulturpolitiske retorikken instrumentell allerede på 1970-tallet. Kulturpolitikken er blitt mer spesifikk i sin instrumentalisme i senere tid, i det den anvendes som middel til å nå konkrete mål, eksempelvis i forhold til helse (Baklien & Carlsson 2000) og skoleprestasjoner (Bamford 2008). Videre har det i økende grad blitt vanlig å gjøre undersøkelser av hvordan lokale kulturtiltak gir økonomiske ringvirkninger i nærmiljøet (se Vareide & Kobro 2012).[9] Men allerede på begynnelsen av 1970-tallet anvendes en instrumentell retorikk i legitimeringen av kulturpolitikken: Ved hjelp av kulturpolitikken skal man skape et mer inkluderende og sosialt rettferdig samfunn.[10] Statsråd Anniken Huitfeldt presenterte i 2011 en stortingsmelding om kultur, inkludering og deltaking. Her er kulturpolitikkens relevans som instrument for å oppnå resultater på andre politikkområder veldig tydelig, i det man skriver at "kulturtilbud og deltaking i kulturlivet medverkar til å nå mål på andre politikkområde, til dømes innan helse og omsorg, oppvekstvilkår og inkludering, opplæring og utdanning, trivsel på arbeidsplassen, kriminalomsorg, regional utvikling og innovasjon" (Meld.St. 10 (2011–2012):107).[11]

I meldingene fra 1980-tallet er ideen om at kulturpolitikken skal handle om mer enn kultursektoren fremdeles viktig. Man snakker også her om en sektorovergripende kulturpolitikk, og man baserer seg på et vidt kulturbegrep, slik det er definert i den akademiske litteraturen. Meldingene fra 1980-tallet kan ses som en forlengelse av 1970-tallets sosialdemokratiske kulturpolitikk. Den siste av 1980-tallets meldinger inneholder mange generelle vendinger og prinsipiell argumentasjon for viktigheten av kulturpolitikken, hvilket denne passasjen illustrerer:

> I høgare grad enn alle andre deler av politikken har kulturpolitikken med verdiar å gjere. Hovudoppgåva er å gi alle menneske tilgang til verdiane i kulturarven og i kulturlivet i samtida. For den einskilde er slik kontakt med verdiar avgjerande for å utløyse menneskeleg vokster og skapande evner, og gi vidare horisont og djupare meining i tilværet (St.meld. nr. 27 (1983–84):9).

Det snakkes videre om at økende mobilitet og inntrykk fra verden gjør at verdigrunnlaget blir utfordret. Kulturpolitikken skal spille en nøkkelrolle i dette arbeidet, i det "kulturarbeid har sitt samlande siktemål i å opne for kontakt med ekte verdiar og gjere heile samfunnet meir menneskeleg" (St.meld. nr. 27 (1983–84):9). Hva disse ekte verdiene består av sies det dog lite om.

På 1990-tallet er de viktigste kjennetegnene ved kulturpolitikken at den skal være: "[…] sektorovergripende – stimulere til kvalitet – styrke den nasjonale felleskulturen – ha hele landet som virkeområde – komme flest mulig mennesker til gode" (St.meld. nr. 61 (1991–92):10–11). Sentrale aspekter ved kulturpolitikken videreføres altså. Fokuset på kvalitet og inkludering er gjennomgående dimensjoner i alle kulturmeldingene. Det samme er kulturpolitikken som bidragsyter til en

felles norsk kultur, selv om dette ikke har vært sentralt i legitimeringsretorikken. På 1990-tallet presiseres det at ønsket om å styrke den nasjonale kulturen ikke baserer seg på en idé om at den norske kulturen er bedre enn andres kultur, men at det er viktig å bevare den norske kulturen fordi den er vår (St.meld. nr. 61 (1991–92):25).

På 2000-tallet er ikke lenger det viktigste å bevare det norske fordi det er vårt. Grunnet endringsprosesser som globalisering og individualisering har tradisjonelle forestillinger om felleskultur og nasjonal identitet blitt utfordret, påpekes det i meldingen (St.meld. nr. 48 (2002–2003):9). Her kommer globaliseringsbegrepet inn, i tillegg til individualiseringsbegrepet, for å beskrive de endringsprosessene som pågår i samfunnet og som er med på å ramme inn den sosiale konteksten kulturpolitikken skriver seg inn i. Det skrives at "kulturelt mangfald er ein verdi i seg sjølv for både samfunnet og for individet" (St.meld. nr. 48 (2002–2003):9). Videre skrives det at: "Det må leggjast til grunn at kultur er noko som oppstår, veks fram og vert endra i møtet med andre kulturar. I dette perspektivet vert kulturelt mangfald eit vilkår for danning og utvikling av levande kulturar" (St.meld. nr. 48 (2002–2003):21). Som tidligere nevnt, fokuserer denne meldingen på kulturen som en sektor i større grad enn de foregående meldingene, hvilket kan tenkes å henge sammen med at denne meldingen er presentert av en borgerlig regjering, bestående av partiene Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre. Den sosialdemokratiske inkluderingsretorikken er ikke like dominerende i denne meldingen.

Kvalitetskultur

Trass i et større fokus på det profesjonelle kulturlivet på 2000-tallet, gis det heller ikke i den siste av kulturmeldingene en nærmere avklaring av hva som ligger i kjernebegrepet kvalitet. At man i legitimeringen av kulturpolitikken gang på gang trekker frem kvalitet som et kjernebegrep og samtidig lar være å definere hva som menes med begrepet, kan fortolkes i lys av at et sentralt premiss for den statlige kulturpolitikken er at politikken skal sørge for å bevare kunstens autonomi. Man ønsker med kulturpolitikken å legge til rette for et levedyktig profesjonelt kulturliv, men ikke å legge seg opp i forvaltningen av innholdet i kunsten. Dette sikres gjennom prinsippet om armlengdes avstand, hvor man lar fagråd, som Norsk kulturråd, foreta tildelinger til enkeltprosjekter. Myndighetene bestemmer hvor mye penger som skal gå til de ulike fondene, mens det er kunstfeltene selv som fordeler pengene, gjennom fagkomiteers vurdering av søknader til enkeltprosjekter. Også NRK er organisert etter dette kulturpolitiske prinsippet: Med sin redaksjonelle frihet legger myndighetene til rette for at vi skal ha en medieinstitusjon med visse kulturpolitiske forpliktelser, nedfelt i NRKs vedtekter og NRK-plakaten (som begge er gjengitt i St.meld. nr. 6 (2007–2008)), samtidig som myndighetene ikke legger seg opp i NRKs programlegging og innholdet i enkeltprogrammer.[12]

Et argument for kulturpolitikkens tilrettelegging for kvalitet i kulturen, er kommersialismens potensielle ensretting av kulturtilbudene. Kulturpolitikken har en markedskorrigerende rolle å spille. På 1970-tallet posisjonerte man seg aktivt mot den kommersielle massekulturen i den kulturpolitiske retorikken:

> Ein faktor som sterkt kan påverke det kulturelle demokratiet og stundom skade verdifulle tradisjonar i miljøet, er den kommersielt produserte massekulturen. Desse kulturtilboda blir ofte marknadsførte på ein slik måte at den reelle

> valfridommen blir vesentleg redusert for mange. Ein har berre illusjonen av å velje fritt når det faktiske valet står mellom to-tre praktisk talt like masseproduserte varetilbod, alle bodne fram med avanserte reklamemetodar (St.meld. nr. 52 (1973–74):23).

Dette er en retorikk som ikke står langt tilbake for den kulturpessimismen som har preget mye av de kulturteoretiske perspektivene i kultur- og samfunnsvitenskapene, hvor Horkheimer og Adornos (1991) essay om kulturindustrien er blant de mest kjente. Kulturpolitikken blir en motvekt mot kommersialismens kulturelle nivellering gjennom "å gi økonomisk grunnlag for kulturaktivitetar som ikkje kan utøvast på forsvarleg måte ved marknadsøkonomi eller eiga finansiering, og samtidig leggje til rette eit organisasjonsapparat for dette kulturarbeidet" (St.meld. nr. 8 (1973–74):47).[13]

Ifølge Holst (2003:4) er den siste av kulturmeldingene også gjennomgående markedskritisk. Hun viser til formuleringen om at "Eit breitt spektrum av skapande, utøvande, dokumenterande og formidlande innsatsar frå alle delar av kulturfeltet er ei verdifull motvekt mot den einsrettande krafta ulike kommersielle krefter i samfunnet kan representera" (St.meld. nr. 48 (2002–2003):7). I meldingen kobles igjen en markedskorrigerende kulturpolitikk til begrepet om kvalitet. Man påpeker at "[…] markedet ikke er tilstrekkelig for å sikre kvalitet, nyskapning og mangfold innen kulturlivet" (St.meld. nr. 48 (2002–2003):19). Staten må derfor legge til rette for en velfungerende profesjonell kultursektor. Det markedskorrigerende er også sentralt i mediepolitikken, og settes her i sammenheng med medienes rolle i å sikre et velfungerende demokrati (Larsen 2011).

Balansen mellom det eksklusive og det inklusive

At kulturen skal være tilgjengelig for alle er et annet sentralt kulturpolitisk prinsipp. Dette har, som nevnt, blitt formulert som et kulturelt demokrati, definert som "lik rett til å vere kulturelt aktiv, til å nyte godt av ulike kulturtilbod og til å påverke innhaldet i den offentlege kulturpolitikken" (St.meld. nr. 23 (1981–82):3). Gjennom kulturpolitikken har man søkt å "jamne ut dei sosiale skilnadene på kulturområdet" (St.meld. nr. 23 (1981–82):3). Kulturtilbud skal nå ut og anvendes av alle lag av folket, da "mye tyder på at fremtidens sosiale skiller ikke først og fremst bestemmes av den enkeltes økonomiske arv, men av den kulturelle kapitalen han eller hun har fått med seg i oppveksten" (St.meld. nr. 61 (1991–92):10). På 1990-tallet hadde Pierre Bourdieus (1995) arbeider blitt kjent i Norge: Ett av hans viktigste verker, *Distinksjonen,* ble gitt ut på fransk i 1979, oversatt til engelsk av Richard Nice i 1984, og til norsk av Annick Prieur i 1995. Et av Bourdieus kjernebegreper fra denne boken, begrepet om kulturell kapital, anvendes altså i den kulturpolitiske legitimeringsretorikken.[14] Kunnskap, dannelse og utdanning er ressurser til den kulturelle kapitalen som utruster aktører med en evne til å beherske kulturelle koder i samfunnet, ifølge Bourdieu, og disse er ulikt fordelt blant de sosiale lag i samfunnet. En brikke i arbeidet med å jevne ut de sosiale skillene på kulturområdet, blir derfor å "utvikle god smak og kritisk haldning hos 'konsumentane' av dei nye kulturtilboda, gjennom skuleverket, studiearbeid i organisasjonane og på annan måte" (St.meld. nr. 27 (1983–84):16).

Her kommer dannelsesaspektet ved kulturpolitikken til syne: I det å gjøre kulturen tilgjengelig for hele folket ligger også det å oppdra folket til å forstå den. Kulturpolitikken er slik både inkluderende og potensielt ekskluderende på én og

samme gang. Balansen mellom det folkelige/demokratiserende og det elitære/autonome er et sentralt omdreiningspunkt i den kulturpolitiske diskursen. Kulturpolitikken skal legge til rette for et autonomt profesjonelt kunstliv, som inkluderer både det tradisjonsbærende og det avantgardistiske. Samtidig skal kulturpolitikken søke å bygge ned barrierer som gjør at denne kulturen ikke er like tilgjengelig for alle. Kulturpolitikken skal videre legge til rette for at folkelige kulturuttrykk lever side om side med, og blir verdsatt på lik linje med de profesjonelle. Dette er en stor bestilling, og resulterer i at den som utøver kulturpolitisk legitimeringsretorikk må beherske balansegangen mellom det å vektlegge det inklusive og det eksklusive, det folkelige og det elitære.[15]

Legitimeringen av den nye kulturpolitikken

Vi har nå sett på hvordan man har forholdt seg til kulturbegrepet i de norske kulturmeldingene, og hvordan dette har kommet til uttrykk i den kulturpolitiske legitimeringsretorikken. Gjennomgangen av stortingsmeldingene viser at man har vegret seg for å gi noen offisielle kulturdefinisjoner.[16] Videre har vi sett at teoriutviklingen i samfunnsvitenskapene har hatt en innvirkning på den kulturpolitiske legitimeringsretorikken. Jeg har også påpekt at man har latt være å gå nærmere inn på hva som legges i retoriske kjernebegreper, hvor kvalitetsbegrepet er det mest sentrale. At man ikke definerer innholdet i kvalitetsbegrepet har jeg i stor grad tilskrevet det kulturpolitiske prinsippet om armlengdes avstand, som er viktig i politikken relatert til både kultursektoren og mediesektoren. Samtidig kan dette også ses i lys av at den norske kulturpolitikken i større grad har fokusert på det inklusive enn det eksklusive, og det verdimessige fremfor de kunstneriske uttrykk. Med unntak av den siste av kulturmeldingene, har de kulturelle verdier og formål blitt tillagt mer vekt enn de kunstneriske uttrykk, i det man har legitimert den nye kulturpolitikken gjennom stortingsmeldinger om overordnet kulturpolitikk.

Noter

1. Mandatet for utredningen er tilgjengelig her: http://www.regjeringen.no/upload/KUD/Styrer_raad_utvalg/Mandat-kulturutredningen-mars2012.pdf (sist besøkt 15.11.2012).
2. Hvilke begreper som som er anvendt i legitimeringsretorikken har endret seg etter hvert som meldingene har skredet frem.
3. Se Jensen (1988), Griswold (1994:kap. 1) eller Schackt (2009:kap. 2) for en grundigere diskusjon av kulturbegrepet.
4. At jeg ikke har inkludert denne meldingen i min analyse skyldes at denne meldingen handler om kunstnerpolitikk og ikke kulturpolitikk som sådan. Det er blitt presentert en rekke meldinger om mindre temaer innenfor kulturpolitikk, men det er de generelle og overordnede meldingene som jeg har sett på i denne artikkelen.
5. Senere Riksutstillinger og fra 2005 en del av Nasjonalmuseet for kunst.
6. Den norske opera ble opprettet som en turnerende riksopera med hovedsete i Folketeaterbygningen i Oslo (Dahl & Helseth 2006: 212–215).
7. Frankrike var det første europeiske landet hvor en moderne kulturpolitikk ble institusjonalisert i et eget departement, da Charles de Gaulle i 1959 utnevnte forfatteren André Malraux til stillingen som kulturminister. Ideen om et eget kulturdepartement hadde dog vært levende i Frankrike siden 1920-tallet (Mangset 2010), og kultur var blitt anvendt politisk i Frankrike siden Ludvig den XIV's tid (Østberg 2010).
8. Jens Stoltenbergs andre regjering (2005–) har et mål om at Kulturdepartementet skal råde over 1 prosent av statsbudsjettet innen 2014. I statsbudsjettet for 2013 er kulturbudsjettet på 0,96 prosent, hvilket er et historisk stort kulturbudsjett i norsk sammenheng. Målet om 1 prosent er det viktigste punktet i Regjeringens kulturløft, som ble lansert i 2004. Dette var den første saken som Arbeiderpartiet, Sosialistisk venstreparti og Senterpartiet profilerte seg på i det de lanserte seg selv som et regjeringsalternativ. I tillegg til at dette forteller oss at kulturen har fått økt status som politikkområde, indikerer det også at kulturpolitikken er et politikkområde hvor det er bred enighet blant norske partier.

Med unntak av Fremskrittspartiet, er alle enige om at staten spiller en viktig rolle i tilretteleggingen av en velfungerende kultursektor.

9. Richard Floridas (2002) bok *The Rise of the Creative Class* har vært viktig for en styrket tro på kultur og kreative næringer som drivkraft i stedsutvikling.
10. Også Sigrid Røyseng (2004:108) har, med støtte fra Henningsen og Møller (2000), påpekt at å la være å tenke på perioden før 1980-tallet som preget av en instrumentell kulturpolitikk kan bidra til å tilsløre kulturpolitikkens rolle for arbeidet med folkeopplysningen og for en nasjonal identitet.
11. Fra 2009 heter ikke disse meldingene lenger "Stortingsmelding", men "Melding til Stortinget".
12. Andre mediepolitiske tiltak, som pressestøtten, er også basert på lignende prinsipper, da støtten tildeles etter objektive kriterier, og ikke baseres på innholdet i avisene som får støtte. Regelverket for tildeling av pressestøtte er tilgjengelig her: http://www.lovdata.no/cgi-wift/ldles?ltdoc=/for/ff-20091126-1409.html (sist besøkt 9.10.2012).
13. For å følge opp referansen til Adorno, er det interessant å merke seg at han ikke trodde på at en statlig kulturpolitikk kunne legge til rette for kunstens autonomi. For Adorno er staten en integrert del av en monopolistisk kapitalisme, og er så preget av en instrumentell logikk at den ikke vil kunne legge til rette for en kritisk kunst som påpeker feil ved samfunnet. For Adorno er det kun privat rikdom og filantropi som kan finansiere en kritisk og autonom kunst. Han ender da med den noe motsigelsesfulle troen på at kapitalismen skal kunne finansiere en virksomhet som ønsker å undergrave kapitalismen (Gartman 2012:69).
14. På 2000-tallet har et annet av Bourdieus begreper for alvor kommet inn i den kulturpolitiske diskursen, nemlig hans begrep om kunstneriske felter (Bourdieu 1996). Man anvender nå begrepet felt i det man omtaler de ulike kunstområdene, uten å reflektere over de relasjonelle og maktkritiske aspektene ved Bourdieus teori.
15. En sammenligning av den kulturpolitiske retorikken relatert til allmennkringkasting i Norge og Sverige, viser at man i Norge tenderer mot å lene seg til det inklusive i utøvelsen av retorikken, mens man i Sverige i større grad lener seg mot det eksklusive (Larsen 2011).
16. Dette har også vært påpekt å være tilfelle i Sverige (Frenander 2010).

Referanser

Adorno, Theodor W. 1997. *Aesthetic Theory*. London, Continuum.

Arnold, Matthew 1960. *Culture and anarchy*. Cambridge, Cambridge University Press.

Bakke, Marit 2003. "Cultural Policy in Norway". I: Peter Duelund (red.): *The Nordic Cultural Model.* Copenhagen: Nordic Cultural Institute, s. 147–179.

Baklien, Bergljot og Yngve Carlsson 2000. *Helse og kultur: prosessevaluering av en nasjonal satsing på kultur som helsefremmende virkemiddel.* NIBR prosjektrapport 11. Oslo, NIBR.

Bamford, Anne 2008. *Wow-faktoren: globalt forskningskompendium, om kunstfagenes betydning i utdanning.* Oslo, Musikk i skolen.

Beck, Ulrich 1986. *Risikogesellschaft: auf dem Weg in eine andere Moderne.* Frankfurt am Main, Suhrkamp.

Bourdieu, Pierre 1995. *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo, Pax.

Bourdieu, Pierre 1996. *The Rules of Art. Genesis and Structure of the Literary Field.* Cambridge, Polity Press.

Dahl, Hans Fredrik og Tore Helseth 2006. *To knurrende løver: kulturpolitikkens historie 1814–2014*. Oslo, Universitetsforlaget.

Florida, Richard 2002. *The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life.* New York: Basic Books.

Frenander, Anders 2010. "Svensk kulturpolitik under 1900-talet: Kulturpolitik – vad är det? " I: Anders Frenander (red.): *Arkitekter på armlängds avstånd? Att studera kulturpolitik*. Valfrid, Borås, s. 1–14.

Gartman, David 2012. "Bourdieu and Adorno: Converging theories of culture and inequality". I: *Theoretical Sociology,* no. 41, s. 41–72.

Girard, Augustin 1973. *Kulturpolitikk. Teori og praksis.* Den danske UNESCO-Nationalkommisionen. København.

Griswold, Wendy 1994. *Cultures and Societies in a Changing World.* Thousand Oaks, Calif., Pine Forge Press.

Habermas, Jürgen 1984. *The theory of communicative action. Vol. 1. Reason and the rationalization of society.* Boston, Beacon Press.

Habermas, Jürgen 1987. *The Theory of Communicative Action. Vol. 2. The Critique of Functionalist Reason*. Boston, Beacon Press.

Henningsen, Erik og Geir Møller 2000. "Ideologiske dimensjoner i den regionale kulturpolitikken". Paper presentert på høstseminaret i Kulturpolitisk forskernettverk, Bø i Telemark, 23.–24. oktober.

Holst, Cathrine 2003. "Hva skal vi med kulturmeldinger? ". I: *Samtiden* 4, s. 57–64.

Horkheimer, Max og Theodor W. Adorno 1991. *Kulturindustri: opplysning som massebedrag.* Oslo, Cappelen.

Jensen, Johan Fjord 1988. "Det dobbelte kulturbegreb. – den dobbelte bevidsthet". I: Hans Hauge & Henirk Horstbøll (red.): *Kulturbegrebets kulturhistorie.* Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, s. 155–191.

Kjeldsen, Jens E. 2006. *Retorikk i vår tid. En innføring i retorisk analyse.* Oslo, Spartacus.

Larsen, Håkon 2011. "Public service broadcasting as an object for cultural policy in Norway and Sweden : a policy tool and an end in itself". I: *Nordicom Review,* no. 32 (2), s. 35–47.

Mangset, Per 1992. *Kulturliv og forvaltning: innføring i kulturpolitikk.* Oslo, Universitetsforlaget.

Mangset, Per 2010. "Fransk kulturpolitikk før, under og etter Malraux". *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift* 13 (2), s. 162–175.

Mangset, Per 2012. *Demokratisering av kulturen? Om sosial ulikhet i kulturbruk og -deltakelse.* TF-notat nr. 7. Bø i Telemark: Telemarksforskning.

Meld.St. 10 (2011–2012). *Kultur, inkludering og deltaking.* Det kongelege kulturdepartement.

Reed, Isaac & Jeffrey Alexander. 2006. "Culture". I: Bryan S. Turner (red.): *The Cambridge Dictionary of Sociology.* Cambridge, Cambridge University Press, s. 111–117.

Røyseng, Sigrid 2004. "Kulturpolitikkens doxa". I: Sigrid Røyseng og Dag Solhjell (red.): *Kultur, politikk og forskning. Festskrift til Per Mangset på 60-årsdagen.* Bø i Telemark, Telemarksforskning, s. 101–115.

Røyseng, Sigrid 2007. *Den gode, hellige og disiplinerte kunsten: forestillinger om kunstens autonomi i kulturpolitikk og kunstledelse.* Bø i Telemark, Telemarksforsking.

Schackt, Jon 2009. *Kulturteori: innføring i et flerfaglig felt*. Bergen, Fagbokforlaget.

SOU 1972:66. *Ny kulturpolitik*. Utbildningsdepartementet.

St.meld. nr. 8 (1973–74). *Om organisering og finansiering av kulturarbeid*. Kyrkje- og undervisningsdepartementet.

St.meld. nr. 52 (1973–74). *Ny kulturpolitikk*. Kyrkje- og undervisningsdepartementet.

St.meld. nr. 41 (1975–76). *Kunstnerne og samfunnet*. Kirke- og undervisningsdepartementet.

St.meld. nr. 23 (1981–82). *Kulturpolitikk for 1980-åra*. Kyrkje- og undervisningsdepartementet.

St.meld. nr. 27 (1983–84). *Nye oppgåver i kulturpolitikken. Tillegg til St.meld. nr. 23 (1981–82) Kulturpolitikk for 1980-åra.* Kultur- og vitskapsdepartementet.

St.meld. nr. 61 (1991–92). *Kultur i tiden*. Kulturdepartementet.

St.meld. nr. 48 (2002–2003). *Kulturpolitikk fram mot 2014*. Kultur- og kyrkjedepartementet.

St.meld. nr. 6 (2007–2008). *NRK-plakaten. 'Noe for alle. Alltid'*. Det kongelege kultur- og kyrkjedepartement.
Vareide, Knut og Lars Ueland Kobro 2012. *Skaper kultur attraktive steder?* TF-notat nr. 1/2012. Bø i Telemark, Telemarksforskning.
Vestheim, Geir 1995. *Kulturpolitikk i det moderne Noreg*. Oslo, Samlaget.
Williams, Raymond 1958. *Culture and society: 1780–1950*. London, Chatto & Windus.
Williams, Raymond 1976. *Keywords: a vocabulary of culture and society*. London, Fontana/Croom Helm.
Østberg, Kai 2010. "Fra kongens til nasjonens kultur. Fransk kulturpolitikk fra Ludvig XIV til den franske revolusjon". I: *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift* 13(2), s. 140–161.
Østerberg, Dag 1997. *Fortolkende sosiologi 2. Kultursosiologiske emner.* Oslo, Universitetsforlaget.
Østerud, Øyvind 2002. *Statsvitenskap – innføring i politisk analyse*. Oslo, Universitetsforlaget.